

RELIGIOONI VARANE ARENG

ALGELISE palveldamistungi kujunemine religiooniks ei sõltu ilmutusest. Inimemele normaalne toimimine üleüldise vaimse annetuse kuuenda ja seitsmenda meelevaimu suunava mõju all kindlustab selle arengu täiesti piisavalt.

² Inimese varaseim religioonieelne hirm loodusjõudude ees kujunes järk-järgult religioosseks, kui inimeadvus hakkas loodust isikustama, vaimsustama ja lõpuks ka jumalustama. Algeline usund oli seetõttu areneva loomameele psühholoogilise inertsiooni loomulik bioloogiline tagajärg, kui meel oli kord mõistnud, et midagi üleloomulikku on olemas.

1. JUHUS: HEA JA HALB ÖNN

¹ Peale loomuliku palveldamistungi pärines varane arenev usund ka inimeste kogemustest seoses juhusega — niinimetatud vedamisega, tavaliste sündmustega. Ürginimene oli toiduküttija. Jahisaak on iga kord erinev ja sellest tekivad ka need kogemused, mida inimene tõlgendab *hea* ja *halva õnna*. Ebaõnn oli oluline tegur pidevalt juhustest sõltuva ja vaearikka elu konarlikul serval elavate meeste ja naiste elus.

² Ürginimese piiratud intellektuaalne vaateväli koondab tähelepanu niivõrd juhusele, et vedamisest saab tema elu pidev tegur. Ürgsed urantialased võitlesid eksistentsi, mitte elatustaseme eest; nad elasid riskantset elu, milles juhusel oli oluline koht. Pidev hirm tundmatute ja nähtamatute õnnetuste ees rippus nende ürginimeste pea kohal nagu meelegeite pilv, mis suutis varjutada iga nende rõõmu; nad elasid pidevas hirmus teha midagi, mis toob halba õnne. Ebausklikud ürginimesed kartsid alati hea õnne pikemaajalist püsimist; nad pelgasid, et niisugune vedamine kuulutab ette kindlat õnnetust.

³ See alaline hirm halva õnne ees oli halvav. Milleks teha tugevat tööd ja lõigata viljana halba õnne — kogu töö oleks ju asjatu —, kui võib ka niisama ringi hulkuda ja sattuda hea õnne peale ise midagi tegemata? Mõtlematud inimesed unustavad hea õnne — nad peavad seda enesestmõistetavaks —, kuid mäletavad valuliselt halba õnne.

⁴ Varane inimene elas määramatutes ja pidevas hirmus juhuse, halva õnne ees. Elu oli põnev juhuste mäng — õnnemäng. Pole ime, et puudulikult tsiviliseeritud inimesed usuvad ikka veel juhusesse ja ilmutavad kalduvust hasartmänge mängida. Ürginimest valdas vaheldumisi kaks võimast tunnet: himu saada ise mitte midagi tegemata ja hirm jääda midagi tehes kõigest ilma. See õnnemäng eksistentsi nimel oli varajase ürginimese peamine mõtteaine ja ülim huviobjekt.

⁵ Hilisemad karjakasvatajad suhtusid juhusesse ja vedamisse samamoodi, kuid veelgi hilisemad põllumehed said üha teadlikumaks, et viljasaaki mõjutavad otseselt paljud asjaolud, mille üle inimesel pole peaaegu mingit kontrolli. Põllumees jäi põua, üleujutuste, rahe, tormide, kahjurite ja taimahaiguste, samuti kuumuse ja külma ohvriks. Kõik need loodusjõud kahjustasid inimese majanduslikku olukorda ning neid peeti heaks või halvaks õnneks.

⁶ See ettekujutus juhusest ja õnnest läbis kõigi vanaaja rahvaste filosoofiaid. Ka uuemal ajal on Kogujas öeldud: „Taas nägin ma, et jooks ei olene kärkeist ega sõda sangareist; samuti ei olene leib tarkadest, rikkus mõistlikest ega menu osavaist, vaid juhus ja saatus tabab neid kõiki! Sest inimene ju ei tea oma saatust, nagu kaladki, keda püütakse kurja võrguga, või nagu paelaga püütavad linnud; nagu neid, nõnda püütakse inimlap- si kurjal ajal, kui see äkitselt neid tabab!”

2. JUHUSE ISIKUSTAMINE

¹ Ürginimese loomulik meeelseisund oli ärevus. Kui mehed ja naised langevad ülemäärase ärevuse ohvriks, pöörduvad nad lihtsalt tagasi oma kaugete esivanemate loomulikku olekusse; ja kui ärevus muutub juba valulikuks, hakkab see pärssima tegutsemist ning käivitab paratamatult evolutsioonilisi muutusi ja bioloogilisi kohandumisi. Valu ja kannatused on arenguks olulised.

² Eluvõitlus on nii valulik, et mõned vähearenenud hõimud uluvad ja kaevlevad veel praegugi iga uue päikesetõusu ajal. Ürginimene küsis pidevalt: „Kes küll mind piinab?” Leidmata oma õnnetustele käegakatsutavat põhjust, leppis ta selgitusega, et need on vaimude töö. Ja nii sündis religioon hirmust saladusliku, aukartusest nähtamatu ja kartusest tundmatu ees. Nii sai hirmust looduse ees algul juhuse ja hiljem salapära tõttu olelusvõitluse tegur.

³ ¶ Ürginimese meel oli loogiline, kuid see sisaldas vähe intelligentseid assotsiatiivseid mõtteid, ürginimese meel oli harimatu ja väga lihtsakoeline. Kui üks sündmus järgnes teisele, pidas ürginimene neid vastavalt põhjuseks ja tagajärjeks. See, mis tsiviliseeritud inimesele tundub ebausk, oli ürginimese puhul lihtsalt teadmatust. Inimkond on aeglaselt õppinud, et eesmärkide ja tulemuste vahel ei tarvitse olla mingit seost. Inimolendid alles hakkavad mõistma, et nende tegude ja tegude tagajärgede vahel on elu mõjutused. Ürginimene püüab kõike käegakatsutamatut ja abstraktset isikustada ja seepärast isikustatakse hingedena ehk vaimudena, hiljem aga jumalatena nii loodust kui ka juhusust.

⁴ ¶ Inimene kaldub loomuldasa uskuma seda, mida peab enda jaoks kõige paremaks; seda, mis vastab otsestelt või kaudselt tema huvidele; omakasupüüdlikkus varjutab suures osas loogika. Ürginimese ja tsiviliseeritud inimese meel erinevad rohkem sisult kui olemuselt, rohkem tasemelt kui omadustelt.

⁵ Ent raskesti arusaadavate seikade seostamine üleloomulike põhjustega pole midagi muud kui laisk ja mugav viis vältida igasugust rasket mõttetööd. Vedamine on vaid mõiste, mida on kõigil ajastutel kasutatud väljendamaks seletamatut; sellega tähistatakse nähtusi, millesse inimesed ei suuda või ei soovi sügavuti tungida. Juhus on sõna, mis näitab, et inimene on põhjuste väljaselgitamiseks liiga rumal või laisk. Looduse põhjustatut peetakse õnnetusjuhtumiks või ebaõnneks vaid siis, kui inimesel puudub uudishimu ja kujutlusvõime, kui rassil puudub algatusvõime ja seiklushimu. Elunähtusi uurides kaob inimesel varem või hiljem usk juhusesse, vedamisse ja niinimetatud õnnetusjuhtumitesse, asendudes usuga seaduse ja korra järgi toimivasse universumisse, kus kõigile tagajärgedele eelnevad kindlad põhjused. Nii asendub hirm elu ees elurõõmuga.

⁶ Ürginimene pidas kogu loodust elavaks, millestki vallatuks. Tsiviliseeritud inimene lööb ja kirub ikka veel eluta esemeid, mis talle jalgu jäävad ja muhke tekitavad. Ürginimene ei pidanud kunagi midagi õnnetusjuhtumiks, kõik oli alati ette määratud. Ürginimesele olid saatus, vedamine, vaimuilm täpselt sama organiseerimata ja juhuslikud, kui seda oli ürgühiskond. Vedamist peeti vaimuilm kapriisiks ja tujuks, hiljem jumalate naljaks.

⁷ Ent mitte kõik usundid ei arenenud välja animismist. Animismiga samaaegselt leidis ka muid ettekujutusi üleloomulikust ja needki uskumused viisid palveldamisele. Naturalism ei ole religioon — see on religiooni järeltulija.

3. SURM, SEE SELETAMATU

¹ Surm oli arenevale inimesele ülim šokk, häämsavaim kombinatsioon juhusest ja saladuslikkusest. Hirmu tekitas mitte elu pühadus, vaid surma šokk, mis edendas ka tõhusalt religiooni arengut. Metsinimeste seas saabus surm tavaliselt vägivalda tagajärjel, seega muutus mittevägivaldne surm üha saladuslikumaks. Surma kui elu loomuliku ja ettearvatava lõpu olemus ei olnud ürginimesele selge ja selle paratamatuse mõistmiseks kulus pikki ajastuid.

² ¶ Varane inimene võttis elu kui tõsiasja, surma pidas aga mingiks nuhtluseks. Kõigil rahvastel on legendes surematutest, aegadetaguseid traditsioone, mis kajastavad varast suhtumist surma. Inimmeeles oli juba siis taevalik ettekujutus hägusest ja korrastamata vaimuilmast, kust pärineb kõik see, mis inimelus on seletamatut, ja ka surm lisati sellesse seletamatute nähtuste pikka nimekirja.

³ Algselt arvati, et kõigi inimese haiguste ja loomuliku surma põhjustajaks on vaimud. Ka praegu usuvad mõned tsiviliseeritud rahvad, et haigused on „vaenlase” tekitatud ning et neid saab ravida usutseremooniatega. Hilisemad ja keerulisemad religioossed süsteemid peavad surma ikka veel vaimuilm tegevuse tulemuseks, mis on kokkuvõttes viinud pärispatu ja inimese langemise doktriinide tekkeni.

⁴ Arusaam oma võimetusest vägevate loodusjõudude ees ning inimese nõrkusest haiguse ja surmaga silmitsi seistes sundis ürginimest otsima abi aineülesest maailmast, millest tal oli vaid ähmane ettekujutus kui nende saladuslike elumuutuste algpõhjusest.

4. ARUSAAM PÄRAST SURMA ELLUJÄÄMISEST

¹ Arusaam sureliku isiksuse aineülesest faasist sündis igapäevaste juhtumuste alateadlikust ja puhtjuhuslikust seostamisest unenägudega. Kui mitu hõimuliiget nägi unes samaaegselt surnud pealikut, näis see olevat veenev tõend, et vana pealik oli tõepoolest mingil kujul tagasi pöördunud. See kõik oli ürginimesele, kes ärkas niisugusest unenäost higisena, värisedes ja karjades, väga reaalne.

² Asjaoluga, et ka usk tulevase ellu pärines unenägudest, on seletatav kalduvusega kujutleda alati ennenägematuid asju nähtud asjade alusel. Ja see uus unenägude, hingede ja tulevase elu kontseptsioon hakkas peagi tõhusalt tõrjuma bioloogilise enesealalhoiuintinktiga ühenduses olevat surmahirmu.

³ Varajast inimest huvitas väga ka tema hingeõhk, eriti külma kliimaga aladel, kus see välja hingates pilveks muutus. *Elavat õhku* peeti üheks nähtuseks, mis eristas elavat surnust. Inimene teadis, et hingeõhk võib kehast väljuda; nähes unes igasuguseid veidraid asju, veendus ta, et inimolendis on midagi, mis pole käega katsutav. Kõige algelisem ettekujutus inimhingest, viirastus, tulenes hingeõhu-une ideestsüsteemist.

⁴ Lõpuks hakkas ürginimene nägema end kaksikolendina, kes koosneb kehast ja hingeõhust. Kui hingeõhk eraldada kehast, jääb järele vaim, hing. Kuigi hing ehk vaim tekkis väga selgelt inimesest, peeti seda üleloomulikuks. Ning selle uskumusega kehata vaimu näisid olevat seletatavad ka ebatavalised, erakordsed, harvad ja seletamatud juhtumused.

⁵ ¶ Algeline arusaam ellujäämisest pärast surma ei tarvitsenud olla usk surematusse. Inimesed, kes ei suutnud lugeda arve üle kahekümne, oskasid vaevalt ette kujutada lõpmatust ja igavikku, nad pidasid pigem silmas korduvaid taaskehastumisi.

⁶ Hingede rändamise ja taaskehastumisse kaldus uskuma eriti oranž rass. Idee taaskehastumisest tekkis tähelepanekutest, et järglased sarnanevad pärilikelt

omadustelt ja näojoontelt oma esivanematega. Ka ta-va anda lastele vanavanemate ja teiste esivanemate nimelid tulenes usust taaskehastumisse. Mõned hilisemad rahvad arvasid, et inimene sureb kolm kuni seitse korda. Selle uskumuse (mis pärines Aadama õpetustest eluasemeilmade kohta) ja paljut muud ilmutatud religioonist järelejäänud võib leida kahekümnenda sajandi barbarite muidu absurdsetest õpetustest.

⁷ ¶ Varane inimene ei mõtelnud põrgust ega tulevastest karistustest. Ürginimene pidas tulevast elu samasuguseks kui käesolev, välja arvatud see, et järgmises elus puudus halb õnn. Hiljem tekkis arusaam, et headel ja halbadel hingedel on erinev saatus — kas taevas või põrgu. Ent kuna paljud ürgsed rassisid uskusi, et inimene astub järgmisse ellu sellisena, nagu ta siit lahkub, ei meeldinud neile mõte, et nad muutuvad vanaks ja jõuetuks. Eakad inimesed eelistasid pigem tapetud saada kui liiga pöduraks jääda.

⁸ Peaaegu igal rühmal oli surnu hinge saatusel erinev ettekujutus. Kreeklased uskusi, et nõrgal inimesel on kindlasti nõrk hing, seetõttu leiutasid nad Hadesi kui sobiva koha aneemiliste hingede vastuvõtmiseks; neil jõuetutel isenditel arvati olevat ka lühem vari. Varased andiidid olid seisukohal, et nende hinged pöörduvad tagasi esivanemate kodumaale. Hiinlased ja egiptlased uskusi kunagi, et hing ja keha jäävad kokku. See ajendas egiptlasi ehitama hoolikalt hauakambreid ja nägema vaeva kehade säilitamisega. Ka nüüdisaegsed rahvad püüavad surnute kõdunemist peatada. Heebrealased arvasid, et surnud inimese hing läheb alla Šeoli, kust ei saa enam elavate maale tagasi pöörduda. Seega astusid nad hinge arengu õpetuses olulise sammu edasi.

5. HINGE KUI TONDI KÄSITUS

¹ Inimese mitteainelist osa on nimetatud erinevalt: viirastuseks, vaimuks, varjuks, tondiks ja viimasel ajal *hingeks*. Hing oli varase inimese unenäoteisik, see oli igas suhtes täpselt samasugune nagu surelik ise, aga teda ei saanud puudutada. Usk unenäoteisikusse viis otseteed mõttele, et kõigil elavatel ja eluta asjadel on samasugune hing kui inimesel. Selle ettekujutuse tõttu püüsid uskumused loodusvaimudesse kaua; eskimod arvavad praegugi, et kõigel looduses on hing.

² Hinge võis kuulda ja näha, kuid mitte puudutada. Rahva unenäoelu arendas ja avardas järk-järgult selle arengulise vaimuilma tegevusi, nii et surma hakati lõpuks pidama „hingeheitmiseks”. Mingi arusaam hingest kujunes kõigil ürghõimudel, välja arvatud neil, kes olid loomadest vaid veidi enam arenenud. Tsivilisatsiooni edenedes see ebausklik arusaam hingest kaob ja inimese uus ettekujutus hingest kui Jumalat tundva sureliku meelega ja selles elava jumaliku vaimu, Mõttekohandaja ühisest loomingust sõltub täielikult vaid ilmutusest ja isiklikust uskukogemusest.

³ Varased surelikud ei suutnud sisimas elavat vaimu ja arengulise olemusega hinge tavaliselt teineteisest eristada. Ürginimeses tekitas suurt segadust küsimus, kas hing pärineb kehast või on see mingi väline jõud, mis keha valdab. Ürginimese ülimalt järjekindlusetu suhtumine hingedesse, viirastustesse ja vaimudesse on seletatav aruka mõtte puudumisega kimbatuse olukorras.

⁴ Arvati, et hing on kehaga seotud nagu lõhn lillega. Vanaaja inimesed uskusi, et hing võib kehast lahkuda erineval viisil, näiteks:

⁵ 1. tavalise ja mööduva minestuse ajal;

⁶ 2. magamise, loomuliku unenäo ajal;

⁷ 3. kooma ja teadvuse kaotuse ajal seoses haiguste ja õnnetusjuhtumitega;

⁸ 4. surma, alatiseks lahkumise ajal.

⁹ ¶ Ürginimene pidas aevastamist hinge ebaõnnes- tunud katseks kehast pääseda. Et keha oli ärkvel ja valvel, sai ta hinge väljumispüüdu takistada. Hiljem öeldi aevastuse korral alati mõni religioosne väljend, näiteks „Jumal õnnistagu sind!”

¹⁰ ¶ Und peeti arengu käigus varakult tõenduseks selle kohta, et hing võib kehast väljuda, ning usuti, et kõnelemisega või magaja nime hüüdmisega saab selle tagasi kutsuda. Muud liiki teadvusekaotuse korral arvati hing olevat kaugemal, ehk isegi alatiseks põgenemas ja sel viisil surma põhjustamas. Unenägusi peeti hinge kogemusteks une ajal, mil ta ajutiselt kehast eemal viibib. Ürginimene pidas oma unenägusi täpselt sama reaalsusteks kui ärkveloleku kogemusi. Vanaaja inimesed tavatsesid magajaid järk-järgult äratada, et hingel oleks aega kehasse tagasi pöörduda.

¹¹ Inimesed on öiste ilmutiste suhtes ajastute jooksul alati aukartust tundnud ja heebrealasedki ei olnud selles suhtes erandiks. Nad uskusi tõepoolest, et Jumal nendega unenägudes räägib, ehkki Mooses seesuguse arusaama ära keelas. Moosesel oli õigus, sest kui vaimuilma isiksused soovivad ainelistel olenditega suhelda, ei kasuta nad selleks tavalisi unenägusi.

¹² Vanaaja inimesed uskusi, et hing võib minna looma või isegi eluta asja sisse. See usk kulmineerus ideedes loomaks saamisest, libahuntidest. Inimene võis olla päeval seaduskuulekas kodanik, aga kui ta uinus, suutis tema hing minna hundisse või mõnesse muusse loomasse, et öistel rüüsteretkedel ringi hiilida.

¹³ Ürginimesed arvasid, et hing on seotud hingamisega ning et hingeõhuga saab selle omadusi edasi anda. Vapper pealik hingas vastündinud lapse peale, et anda talle julgust. Alpkristlaste seas kuulus Püha Vaimu annetamise juurde kandidaatide peale puhumine. Psalmilaulik ütles: „Issanda sõnaga on tehtud taevald ja tema suu hingamisega kõik nende väed!” Kauga aega oli kombeks, et vanim poeg üritas kinni püüda oma sureva isa viimse hingetõmbe.

¹⁴ Hiljem hakati võrdselt hingeõhuga kartma ja austama ka varju. Iseenda peegeldust vees peeti mõnikord

tõenduseks teisiku olemasolust ja peeglitse suhtu ti ebauskliku aukartusega. Mõned vähearenenud hõimud arvavad veel praegugi, et fotode, joonistuste, kujude või kujutiste tegemine võtab hinge osaliselt või täielikult kehast ning seetõttu on selline tegevus keelatud.

¹⁵ Hinge samastati üldiselt hingeõhuga, kuid erinevad rahvad pidasid selle asupaigaks ka pead, juukseid, südant, maksa, verd ja rasva. „Aabeli vere hääle kisenamine maa pealt” väljendab kunagist usku, et hing asub veres. Semiidid õpetasid, et hing peitub keharasvas, ning paljud pidasid loomarasva söömist tabuks. Peaküttimine ja skalpeerimine olid viisid, kuidas vaenlase hing enda valdusesse haarata. Viimasel ajal on peetud silmi hinge akendeks.

¹⁶ Need, kes järgisid õpetust kolme või nelja hinge olemasolust, uskusid, et ühe hinge kaotamine põhjustab ebamugavust, kahe kaotamine haigust, kolme kaotus surma. Üks hing elas hingeõhus, teine peas, kolmas juustes, neljas südames. Haigetel soovitati jalutada värskes õhus, et oma uitamaläinud hingi kinni püüda. Arvati, et parimad ravitsejad suudavad haige inimese hinge välja vahetada ning ta „sünnib uuesti”.

¹⁷ Badonani lapsed uskusid, et on kaks hinge, hingeõhk ja vari. Varased nodiidi rahvad arvasid, et inimene koosneb kahest isikust, hingest ja kehast. See inimeksistenti filosoofia kajastus hiljem kreeklaste vaatepunktis. Kreeklased ise uskusid, et hingi on kolm: vegetatiivne hing maos, loomne südames ja intellektuaalne peas. Eskimod usuvad, et inimene koosneb kolmest osast — kehast, hingest ja nimest.

6. VAIMU KUI TONDI KESKKOND

¹ Inimene sai pärandiks looduskeskkonna, omandas sotsiaalse keskkonna ja mõtles välja tontide keskkonda. Riik on inimese reaktsioon tema looduskeskkonnale, kodu reaktsioon sotsiaalsele keskkonnale ja kirik reaktsioon illusoorsele viirastuste keskkonnale.

² Üldlevinud usk hingede ja vaimude kujuteldava maailma reaalsusesse tekkis inimkonna ajaloos juba varakult ja see uus väljamõeldud vaimuilm sai ürgühiskonnas tähtsaks jõuks. Uue teguri ilmumine inim mõtetesse ja -tegudesse mõjutas alatiseks kogu inimkonna vaimset ja kõlbelist elu.

³ Sellesse suurde illusioonide ja teadmatuse maailma on surmahirm kogunud ürgrahvaste kõik hilisemad ebausud ja usundid. See oli kuni ilmutuse saabumiseni inimese ainus religioon ja tänapäevalgi on paljudel maailma rahvastel ainult see tahumatu arenev usund.

⁴ Arengu käigus hakati head õnne seostama heade vaimudega ja halba õnne halbade vaimudega. Paratamatust kohanemisest muutuva keskkonnaga tekkivaid ebamugavusi peeti halvaks õnneks, vaimude-tontide pahameele väljenduseks. Ürginimese usund kujunes

aegamööda välja tema loomupärasest palveldamistungist ja juhuse väärnimõistmisest. Tsiiviliseeritud inimene on kaitsnud end juhuste vastu kindlustussüsteemidega; nüüdisaegne teadus on asendanud väljamõeldud vaimud ja tujukad jumalad kindlustusstatistiku matemaatiliste arvutustega.

⁵ Iga järgmine põlvkond naerab oma esivanemate rumalat ebausku, nende usulised eksiarmused kutsuvad omakorda esile neile järgnevate valgustatud sugupõlvade muiged.

⁶ ¶ Lõpuks valdasid ürginimese meeli mõtted, mis ületasid kõiki tema loomupäraseid bioloogilisi tunge; inimesel oli viimaks välja kujunemas elamiskunst, mis põhines millelgi muul kui ainelistele stiimulitele reageerimisel. Olid tekkimas ürgse filosoofilise elutarkuse alged. Oli tekkimas üleloomulik elunorm, sest kui raevunud tont toob halba õnne ja heatujuline vaim head õnne, siis peab inimekäitumist vastavalt kohandama. Lõpuks ometi oli kujunenud välja arusaam heast ja kurjast; ja kõike seda ammu enne ühegi ilmutuse andmist maailmale.

⁷ Nende arusaamade tekkimisega algas pikk ja vaevaline võitlus alati rahulolematute vaimude meelega leevendamiseks, arengulise religioosse hirmu orjamine, see inimeste kauaaegne jõu raiskamine haudadele, templitele, ohverdamisele ja preesterkonnale. See oli koletu ja hirmus hind, kuid tasus end igati ära, sest inimene saavutas sel moel loomuliku teadmise suhtelisest õigsusest ja kurjusest — sündis inimeetika!

7. ALGELISE RELIGIOONI ÜLESANNE

¹ Ürginimene vajas kindlustunnet ja maksis seetõttu halva õnne vastase maagilise kindlustuspoliisi eest hirmu, eausu ja kartusega ning preestrite viidavate kingitustega. Ürgne religioon oli kindlustus metsa ohtude vastu, nagu tsiiviliseeritud inimene maksab ainelisi kindlustuspreemiaid, et kindlustada end tööõnnetuste ja muude nüüdisaegsete hädade vastu.

² Tänapäevane ühiskond eraldab kindlustusäri preestrite ja religiooni vallast ning viib majanduse valda. Religioon tegeleb üha enam hauataguse elu kindlustamisega. Nüüdisaegsed inimesed, vähemalt mõtlevad inimesed, ei maksa enam hea õnne eest asjatuid kindlustuspreemiaid. Religioon on tõusmas aegamööda kõrgematele filosoofilistele tasanditele, mis vastanduvad selle varasemale ülesandele kindlustada inimesi halva õnne vastu.

³ Need iidsed usuideed hoidsid inimest sattumast fatalismi ja lootusetu pessimismi teele; inimesed uskusid, et võivad saatuse mõjutamiseks midagi ära teha. Tondihirmu usund süvendas inimestes usku, et nad *peavad oma käitumist kohandama* ning et inimesaatust juhib üleloomulik maailm.

⁴ Nüüdisaegsed tsiiviliseeritud rahvad on just vabanemas tondihirmust, millega on seletatud vedamist ja

igapäevaelus esinevat ebavõrdsust. Inimkond on pääsemas halva õnne põhjendamisest vaimude tegevusega. Ent kuigi inimesed on loobumas ekslikust õpetusest, et elumuutusi põhjustavad vaimud, on nad üllataval kombel valmis vastu võtma peaaegu sama ekslikku õpetust, mis sunnib neid igasuguse inimeste vahelise ebavõrdsuse põhjusi nägema poliitilises kohanematuses, sotsiaalses ebaõigluses ja majanduslikus konkurents. Ent uued seadused, üha kasvav filantroopia ja edasised majanduslikud ümberkorraldused, kui head nad iseenesest ka ei oleks, ei heasta sünnipäraseid omadusi ega elus esinevaid õnnetusjuhtumeid. Vaid arusaamine tõsiasjadest ja tark looduseaduste arvestamine võimaldab inimesel saada, mida ta tahab, ja vältida seda, mida ta ei taha. Teaduslik teadmus, mis viib teaduslikule tegutsemisele, on ainus vahend niinimetatud juhuslike õnnetuste vastu.

⁵ ¶ Tootmine, sõda, orjus ja tsiviilvalitsus tekkisid reaktsioonina inimese sotsiaalsele arengule tema looduslikus keskkonnas; religioon tekkis samamoodi reageeringuna tema illusoorsele keskkonnale, kujuteldavale viirastuste maailmale. Usund tähistas enesesäilitamise evolutsioonilist arengut ning sellest on kasu olnud, kuigi see oli algselt kontseptsioonilt ekslik ja täiesti ebalooiline.

⁶ Algeline religioon valmistas inimmeeles väärhirmu võimsa ja aukartust sisendava jõuga ette pinna üleloomuliku päritoluga *bona fide* vaimse mõjutaja, Mõttekohandaja annetamiseks. Ja jumalikud Kohandajad on teinud sellest ajast tööd jumalahirmu muutmiseks jumalaarmastuseks. Evolutsioon võib olla küll pikaldane, kuid on eksimatult efektiivne.

⁷ [Esitanud Nebadoni Õhtutäht.]